

MARIANA BĂNICĂ

AN JUBILIAR : MATEI BASARAB

(350 de ani de la înscăunarea ca domn al Țării Românești)

A fi domn în scaunul Țării Românești, nu a fost în îndelungata noastră istorie o povară ușoară. Nestatornicia vremurilor, vrăjmășia dușmanilor și gândul rău al unor frați, a făcut ca orice domnie, mai scurtă sau mai lungă, să fie plină de greutate. Țara Românească și Moldova, provincii surori nu numai prin comuniunea de limbă și origine, au avut același destin. Volevozi apărători de glie sau vrednici gospodari, Basarabi și Mușatinii, două dinastii înrudite, au dat istoriei noastre bărbați deosebiți.

Dintre ei, Matei Basarab a fost — cum pe bună dreptate a spus Constantin C. Giurescu — „cel mai mare ctitor al neamului nostru”. În chipul lui de o bunătate excepțională s-au adunat toate durerile acestui neam: repetatele jafuri și plingeri ale țării, lacrimile fraților de peste munți aflați sub oprimare austriacă, sacrificiul generației lui Mihai Viteazul pe Câmpia Turdei și mai rău, țara arăta ca un cimitir de ruine.

Admirabil este portretul pe care Nicolae Iorga l-a făcut marelui voievod: „Nu venea în scaun numai pentru a se trufi cu purtarea semnelor domnești, pentru a strânge bani și a lăsa un nume răsunător în amintirea urmașilor; coborât al domnilor de demult, coborât român al domnilor români, viteaz din singele vitejilor, el avea scopurile sale scrise pe steagul pe care-l desfășurase chemând țara în jurul lui; el voia să aducă înapoi trecutul, trecutul de bogăție, de cinste, de putere, de mândrie și de înțelepciune”¹.

Nu va uita niciodată că tatăl său Danciul a stat în preajma domnitorului unificator de țară, Mihai Viteazul, și că mort la datorie, este îngropat în catedrala de la Alba Iulia, ctitoria Voievodului erou. Stilp treaz de veghe la ceas de cumpănă i-a stat soția sa, Doamna Elina, fiica lui Radu postelnicul Năsturel din Fierăști, sora marelui cărturar umanist Udriște Năsturel.

Pentru activitatea lui deosebită, Matei Basarab a fost elogiât nu numai de urmași, ci și de contemporani. Letopiseșul Cantacuzinesc l-a caracte-

1. Matei Basarab cel mai mare ctitor bisericesc al poporului nostru. Știri noi despre locașurile lui, București, 1946.

2. Nicolae Iorga, Studii și documente, vol. VII, p. CXXX.

măzita ca „domn bun”, care a condus țara „foarte bine și cu dreptate”³, iar Radu Popescu spune că a îndreptat lucrurile țării, cele stricate și dărăpănate de alții și cu bune socotele le așeza și cu vecinii se împăca, ca să aibă țara odihnă și pace”⁴.

Miron Costin, cronicar al faptelor de vitejie moldovene, sub impresia victoriilor acestuia în fața lui Vasile Lupu, afirmă plin de admirație: „un om fericit, preste toate domniile acelei țări, nemîndru, blind, drept, om de țară, harnic la războaie, așa neînfînt și neîspămat cît poți să-l asemeni cu mari oșteni ai lumii”⁵.

Cu toate că Matei Basarab stă la loc de cinste în istoria națională, istoricii cei mari ai țării s-au aplecat puțin asupra domniei sale. Sporadic numai unele aspecte ale vieții economico-politice și social-culturale au trezit curiozitatea acestora. Ion Sârbu, autorul unei deosebite monografii despre Mihai Viteazul, scrie la sfîrșitul veacului trecut o lucrare despre politica externă⁶, Alexandru Odobescu realizează un profil moral și psihic al voievozului⁷, V. Motogna face o caracterizare generală asupra epocii și asupra relațiilor cu Vasile Lupu⁸, iar C. C. Giurescu îl prezintă ca mare otitor⁹. În vremea mai din urmă asupra unor părți din activitatea sa, s-au aplecat: Vasile Drăguț¹⁰, Cornelia Pillat¹¹, Ștefan Andreescu¹², Gr. Popescu și P. Grigoriu¹³, Lidia Demeny, L. Demeny și N. Stoilăscu¹⁴.

Poziția internațională a Țărilor Române era influențată la urcarea pe tronul Țării Românești, în septembrie 1632, de criza internă și externă a Imperiului Otoman, criză generată de grave contradicții și a luptelor pentru putere, și pe fondul uriașelor războaie duse în Europa, Africa și Asia. Dînd dovadă de o abilitate politică deosebită își propune restaurarea țării, cu răbdare, plătînd „datoriile” către Poartă, dar gata în orice moment de a fi „cu sabia în mînă”¹⁵. Prin buni și diplomație zădărnicește intențiile unor pretendenți de a-l înlătura: în decembrie 1635, izbutește să obțină condamnarea la moarte a lui Curt Celebi, cămătar grec cu mare putere la Istanbul, în 1636, cheamă țara la arme pentru a-l domoli pe Chenaan pașa venit în dealul Cotrocenilor, în urma căreia se crease o situație conflictuală foarte gravă, sultanul voind chiar să-i declare război. În anul următor în drum spre Cetatea Albă, unde urma să fie mazzilit, află și se reîntoarce din drum, iar furia vizirului o potolește cu

3. ***, *Istoria Țării Românești*, ediția a II-a, București, 1969, p. 107—108.

4. *Istoria domnilor Țării Românești*, ediția Constantin Grecescu, București, 1980, p. 90—97.

5. *Opere*, Ediție Petre P. Poniștescu, București, 1958, p. 168.

6. *Mateia Vodă Basarab s'auswärtige Beziehungen*, 1632—1654, Leipzig, 1899.

7. *Citera ore la Snagov*, în: „Opere complete”, vol. III, București, 1971, p. 52—54.

8. *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în: „Cercetări istorice”, 1949, nr. 1—2, p. 516—517.

9. *Op. cit.*

10. *Une forme représentative de l'architecture vernaculaire: les fortifications populaires du moyen âge*, în: *Monumente istorice de artă*, 1979, nr. 1.

11. *Pictura murală în epoca lui Matei Basarab*, București, 1980.

12. *Mai bun n-a fost nici un domn*, în: „Magazin istoric”, 1969, nr. 12, p. 26—32.

13. *Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1972.

14. *Răscoala seimenilor sau răscoala populară? 1635*, Țara Românească, București, 1968.

15. Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1944, p. 53.

„multe daruri scumpe”. Sute de mii de reale (10 reali—1 leu) au intrat în buzunarele dregătorilor turci, cu care s-au cumpărat tăcerea și prietenia acestora¹⁶.

La baza politicii sale antiotomane au stat relațiile de alianță cu Transilvania. Prietenia sa cu Gheorghe Rakoczy I și Gheorghe Rakoczy II, principi ai țării de dincolo de munți, a fost reazimul politic al diplomației sale.

O istorie zăbucimată a activității sale o reprezintă relațiile cu Moldova, unde domnea Vasile Lupu (1634—1653). Dacă în anul urcării acestuia pe tron își schimbă soții, declarându-și prietenia, foarte curînd ambițiile nemăsurate ale domnului moldovean îi duseră la război. Cele două campanii, toamna lui 1637 și 1639, au avut ca rezultat înfrîngerea lui Vasile Lupu, și datorită celor 1 200 000 de scuzi uciderea vizirului Mohamed Tuani Buiuc, protectorul domnului moldav. Gîndurile de preamărire l-au dus la pierzanie: în 1652 începe uneltiri noi, bazîndu-se acum pe promisiunile ginerelui său, Timuș Hmielnițki, comandantul cazacilor¹⁷. Nu numai că nu a ajuns domn și la București, dar pierde și tronul Sucevei: armatele transilvănene și muntene îl alungă și-l pun în scaun pe Gheorghe Ștefan (15—16 iulie 1653).

După o domnie de 22 de ani, plină de realizări, bătrînul voievod era la capătul puterilor. Prietenii aveau peste tot: pe unii îi cumpărase cu bani și daruri, pe alții cu credință și respect, și pe cei mai răi cu ascuțișul sabiei. Ultimul an de domnie, însă, îi fu turburat de necredința dobrobanților și seimenilor, slujitori plătiți cu leful din destul. Înțeleptul domn asista neputincios — cuprins de boală și bătrînețe — la fărâdelegile acestora: Ghinea vistierul, Radu armay și Socol Cornățeanu elucer sunt uciși, ziua în amiaza mare. Diplomat și iscusit cum îl știm le pregăti pedeapsa. Spre nenorocul său și durerea țării, la 9 Aprilie 1654, muri la Târgoviște și fu înmormîntat la Biserica Domnească¹⁸.

Linieștea dinăuntru și din afară, prosperitatea economică a țării, drumurile sigure și bine îngrijite, orașele înfloritoare, boierii cumpătați și țărânii vrednici au făcut din Țara Românească în timpul domniei sale o țară de invidiat în tot sud-estul Europei.

La curtea lui au înflorit artele și gustul pentru frumos, s-au adunat cărturari, între care a strălucit Udriște Năsturel, cel care în Predoslovnia Molitvenicului din 1653, îi adresa versuri nemuritoare:

Țara aceasta drept stemă pasărea corb poartă,
Iar pe gîtul ei acuma și cunună atîrnă,
Cu adevărat a casei prealuminate și preabătrîne,
A casei preavîltazului neam Basarab¹⁹.

16. *Ibidem*, p. 58.

17. Nicolae Iorgă, *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, în: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, tom. XXXIII (1910—1911), p. 187—210; I. Anastasiu, *Bătălia de la Finta, Târgoviște, 1912*; Constantin C. Giurescu, *Uciderea vizirului Mohammed Tabani Buiuc, sprijinitorul lui Vasile Lupu. O scrisoare înedită*, în: „*Revista Istorică*”, an. XII (1926), p. 98—103; I. Lupăș, *Politica lui Matei Basarab*, în: „*Studii, conferințe și comunicări istorice*”, București, 1928, p. 139—164; Cristache Georgescu, *Matei Basarab*, București, 1937.

18. D. Cristescu, *Sfînta mănăstire Arnota, Râmnicul Vâlcei*, 1937, p. 6.; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea I, p. 63.

19. Nicolae Iorgă, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 83.

Apărător al intereselor neamului său, vajnic luptător pentru independență și neatințare, a mers până acolo încât a interzis închinarea minăstirilor românești la Sfântul Munte, cu scopul de a opri scurgerea averilor țării în alte pământuri. În compensație a ridicat biserici și chinovii mai mici în Bulgaria și Grecia, a tipărit cărți în limba acestor popoare, s-a îngrijit în a drege lăcașele ruinate²⁰.

Înainte de toate Matei Basarab a fost un mare ctitor al pământului său. De la dînsul ne-au rămas 31 de ctitorii noi, 43 de monumente au fost reclădite sau rezidite după dezastruosul cutremur din 1626. În Bulgaria a ridicat două biserici : una la Vidin²¹ și alta la Șistov²², la Muntele Athos a trimis bani și meșteri din țară pentru a face reparații la minăstirile Simopetra, Pantocrator, Xenofon, a ridicat din temelie paraclisul Sf. Mihail, de la Lavra cea Mare²³, 7 ctitorii sunt atribuite lui, iar 10 sînt atribuite epocii²⁴.

Multe sînt faptele înălțătoare atribuite voievodului, dar mai presus de toate ni se pare ctitorirea Arnotei. Fiind construită între anii 1635²⁵—1638²⁶, pe un loc ce adăpostea un lăcaș mai vechi, domnul a ridicat-o cu gîndul de a face din dînsa necropola familiei.

Am amintit că după moartea întîmplată în scaunul Târgoviștei a fost îngropat acolo. Profanat și prădat de seimeni mormîntul a rămas deschis. Amănunte ne dă un document din 1661 august 5, în care aflăm că Domnul ridicase o minăstire : „den temelia ei, făgăduind cum să-i zacă oasele acolo, fiind o minăstire în lături și departe de răutăți, către munte. După aceea s-au întîmplat lui Matei voievod moarte la scaun la Târgoviște și l-au îngropat în tinda bisericii, domnești. Iar apoi fiind multe răutăți și robii aici în țară de limbi păgîne, i-au scos oasele afură și au statut cităva vreme acolo în bescarică. Iar deacă stătu Mihnea a fi domnu țării în urma lui Constantin (Șerban) vodă ; fiindu-i oasele tot dezgropate, l-au trimis cu cinste tocmai acolo la această minăstire Arnota, precum au fost poftit pînă era în viață²⁷”. O frumoasă piatră tombală a fost executată în anii 1658—59, de meșterul sibian Elias Nicolai din marmoră albă (2,35×0,38) și este așezată pe mormîntul situat în pronaos. Are urmă-

20. Ivan Duicev, *Petar Parcevic și încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpînirea otomană*, în : „Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX), vol. I. București, 1971, p. 214 și urm.

21. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III/1, p. 70 ; se citează un articol semnat de un istoric bulgar, K., *Une vieille église à Svichtov. Le geste d'un prince roumain du XVIIe siècle*, în : „La parole bulgare”, 13 septembrie 1941.

22. Idem, *Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria*, în : *Revista istorică română*, XI—XII, 1941—1942, p. 390—391.

23. Nicolae Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, București, 1914, extras din : „Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice, s. II. t. XXXVI, 1914, p. 447—517. Pisanla în limba greacă spune că „S-a ridicat și s-a înalt din temelie din pămînt... în anul 7131 (1643)... și toate de la acel domn și ctitor... „Monumentul păstrează fresca votivă a Voievodului și a Doamnei sale, și un chivot din argint inscripționat.

24. Veniamin Nicolae, *Ctitorile lui Matei Basarab*, București, 1962, p. 242—244.

25. D. Cristescu, op. cit., p. 110—113.

26. *Ibidem*, p. 113—116.

27. *Ibidem*, p. 113.

torul text : „Aici zace Matei Basarab, din mila lui Dumnezeu odinioară stăpîn și domn al Țării Românești, bărbat înțelept, îndurător și milostiv, întemeietor și înnoitor a multe biserici și mănăstiri, niciodată biruit, ci biruitor și a multe învingeri învingător preaslăvit, înfricoșător dușmanilor, prietenilor de folos, îmbogățitor al țării sale, cel ce, cu multă bogăție și întru toate îndestulat, în lină pace a domnit douăzeci și trei de ani ; a adormit întru domnul în cinstite bătrîneți, în anul Domnului 1654²⁸”.

Pentru a-i da viață Domnul i-a dăruit sate, moși, robi și sfinte moaște, cum singur ne-o spune în hrisovul din 23 aprilie 1638.

O latură mult cercetată a personalității lui Matei Basarab a fost activitatea tipografică. Climatul de cultură, continuarea unui proces început de Neagoe Basarab (1512—1521) și puternica influență pe care a avut-o Udriște Năsturel, l-a determinat să acorde un sprijin deosebit activității de tipărire a cărților bisericești și laice. În timpul său au funcționat două tiparnițe, una la Câmpulung începînd din 1635²⁹ și cealaltă la Govora, instalată aici în 1637³⁰. În prefața Molitvenicului slavon editat în 1635 la Câmpulung, Matei Basarab expune motivele pentru care a acordat și va acorda un mare sprijin activității tipografice : „am văzut cum că în întreaga țară e foamete și sete, nu însă de pine și de apă, ci, prooroc, de vădită hrană și de adăpare sufletească”.

Activitatea tipografică de la Govora s-a materializat prin editarea în 1637 a Psaltirei slavone³¹, anul următor a Psaltirei slavone cu Ceaslov³², în 1640 a celebrei Pravila cea mică³³, iar în 1642 a Evangheliei învățătoare³⁴. Sub îngrijirea lui Meletie Macedoneanu s-a format aici și o școală de inițiere în activitatea tiparniței, unde au învățat meșteșugul și nenumărați viloci, dintre care amintim : Proca Stanciovici din Râmnic, Tudor Dumitrovici din Râmnic și Ioan Cunotovici din Luncavăț³⁵.

Ampla personalitate a lui Matei Basarab a lăsat în conștiința urmașilor o imagine vie pilduitoare, de dragoste de patrie și popor, a unuia dintre cei mai străluciți fii ai acestui neam. În conștiința istorică a timpurilor personalitatea sa rămîne așa cum a definit-o Vladislav al IV-lea, regele Poloniei din acel timp, ca „generalissimul Orientului”. Prin întreaga sa activitate, Matei Basarab este continuatorul operei marelui său înaintaș Mihai Viteazul.

28. Veniamin Nicolaș, *op. cit.*, p. 68—69 ; C. C. Gurescu, *Istoria Românilor*, III/1, p. 61.

29. Dan Simionescu și Damian Bogdan, *Începuturile culturale ale domniei lui Matei Basarab*, București, 1939, extras din : „B.O.R.”, an. LVI (1938), nr. 11—12, p. 896—899 ; Dan Simionescu, *Viața literară și culturală a mănăstirii Câmpulung (Muscet) în trecut (Din trecutul cultural al Câmpulungului)*, Câmpulung-Muscet, 1926, p. 25.

30. Gh. T. Ionescu, *Contribuții la cunoașterea așezămintului cultural medieval de la Govora, din județul Vâlcea*, în : „Bucuridava”, I, 1972, p. 187 și urm.

31. I. Bisanu și N. Hodeș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 104.

32. *Ibidem*, p. 106.

33. *Ibidem*, p. 106.

34. *Ibidem*, p. 120.

35. Gh. T. Ionescu, *op. cit.*, p. 120.

AN JUBILIAR : MATEI BASARAB

350 ANS DE COURONNEMENT COMME PRINCE VOÏVODE REGNANT DU
PAYS ROUMAIN

RÉSUMÉ

Cette année, le peuple roumain a commémoré la personnalité du voïvode Matei Basarab, voïvode du Pays Roumain qui a laissé dans la conscience de ses descendants un image vivre de l'amour de la patrie et du peuple.

Dans la conscience historique des temps, sa personnalité est doublée de deux rôles distincts : le rôle de fondateur d'établissement de culture et celui de „généralissime de l'Orient“.